

**ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ ПІСЛЯ О.КРОМВЕЛЯ ТА К.РЕННЕРА:
КОНСЕРВАЦІЯ МІФОЛОГЕМИ ЧИ АКТУАЛІЗАЦІЯ НОВОТВОРЧОГО
ПРОЦЕСУ?**

У статті аналізуються особливості формування та розвиток політичної нації у новітню епоху, основні характеристики сучасної політичної нації. Окреслюються перспективи розвитку сучасних наукових досліджень цих проблем в контексті становлення практичної політології.

Ключові слова: нація, політична нація, національні меншини.

Аналіз етнополітичних проблем, які пов'язані з процесами формування та розвитку політичної нації, залишається одним із актуальних та дискусійних питань. Розглядаючи поняття нації, науковці вдаються до різних інтерпретацій цієї категорії, наголошуючи на її складності та неоднозначності. Термін „нація” та похідні від нього слова є чи не найбільш уживаними в сучасній науковій політологічній літературі та публіцистиці. Єдина та універсальна дефініція нації неможлива і тому, що на даний час не існує моделі «ідеальної нації», а також немає чітко прописаних механізмів успішного розвитку та модернізації нації. На початку двадцятого століття французький вчений Арнольд Женнер писав, що нація настільки складна за формою і змістом і настільки різноманітна в часі й просторі, що важко дати визначення, яке не буде заплутаним [1, с. 228]. Разом з тим, в сучасних умовах на процес націотворення впливає надзвичайно багато факторів, зокрема, значний вплив мають і зовнішньополітичні чинники, до того ж, коли йдеться про розвиток нації в поліетнічній державі.

Хоча саме поняття нації виникло доволі давно і є чимало досліджень у цьому напрямку, проте у даній статті ми аналізуємо націотворчі процеси у новітню епоху, зокрема, розглядаємо феномен політичної нації. Актуальними зарубіжними дослідженнями у сфері розвитку політичної нації є праці Б.Андерсона, Е.Сміта, К.Дойча, П.Бурдьє. Серед українських дослідників особлива увага приділяється у працях таких науковців як Варзар І.М., Євтух В.Б., Римаренко Ю.І., Кресіна І., Колодій А.Ф., Курас І.Ф., Картунов О.В., Шкляр Л.Є. та ін.

Науковці по різному класифікують нації, зокрема, можна зустріти таку типологію як „історичні” і „неісторичні”, „етнічні” та „політичні”, „повні” й „неповні”, „передові” і „відсталі”, „державні” й „недержавні”, „старі” і „нові”. Також дискусійним залишається питання співвідношення етнічних і політичних складників у формуванні нації, співвідношення понять „нація” і „держава”, „нація” і „етнос” тощо.

Найчастіше вчені виділяють два шляхи побудови нації. Перший ґрунтується на спільному походженні та спільній культурі, зокрема, ця концепція нації здобула поширення серед більшості країн Європи. Як пише І.Варзар, формування етнічних націй пов'язане перш за все із титульним етносом, який є не лише чисельнішим, але й здійснює найбільший вклад у розвиток держави [2, с.127]. Важливим є і те, що в етнічній нації ініціатива йде від народу та національної еліти, і цей процес націотворення є тривалішим.

Політична концепція базується на теорії „спільності території”, зокрема, важливою є територіальна солідарність серед населення, незалежно від етнічних, культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей. Така нація твориться державою, яка формує спільні цінності, що стають основою для консолідації нації. Можна виділити два різновиди політичних націй: політична нація в моноетнічній державі (також можуть існувати нечисленні етнічні групи); політичні нації, які сформувались на основі кількох націй-етносів, держави, в яких немає титульного етносу.

Однак у чистій формі ці моделі зустрічаються рідко, адже в певний період розвитку держави можуть домінувати етнічні, культурологічні компоненти державотворення, в іншій ситуації – політичні та територіальні критерії. Разом з тим, для усіх визначень поняття нації, хоча б частково, але завжди присутній етнічний компонент – мова, культура, традиції тощо. В окремих країнах, зокрема, моноетнічних, поняття етнічної та політичної нації збігаються.

На думку більшості західних вчених, політична теорія нації сформувалась ще у XVII ст., проте саме поняття політичної нації в науковий обіг ввів К.Реннер наприкінці XIX ст. у праці „Нація і держава”. Він наголошував, що „нація – це союз осіб, що однаково мислять і однаково розмовляють”.

Класична нація XX століття — це нація політична, громадянська. Однак в сучасних умовах надзвичайно актуальним є вміння поєднати усі важливі складові нації, успіх її розвитку залежить від спроможності до міжетнічної, громадської та політичної єдності.

У другій половині двадцятого століття теорія політичної нації не зазнала особливих змін, однак все частіше в контексті політичної нації розглядаються етнічні фактори, що було зумовлено як етнічним ренесансом в країнах Європи, так і процесами політизації етнічності. Зокрема, Е. Сміт пізніше конкретизував визначення нації і додав характеристики, яких спочатку уникав. Нація — це „...сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, спільну масову, громадянську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов'язки для всіх її членів” [3, с.58]. Е. Сміт дає системну, узагальнену характеристику нації як великої суспільної групи, наголошуючи на тому, що не можна відокремлювати культурний рівень нації від політичного рівня, оскільки в такому разі нація може перетворитись у романтичний додаток до минувшини, вона втрачає політичні виміри.

Ключовою особливістю політичної нації і по сьогодні залишається те, що вона розглядається як політична спільнота, котра має власну державу і прагне реалізувати своє право на самовизначення. Приклади „політичних” націй можна знайти в історії Франції, Австрії, Великій Британії, США, Мексиці. В цих країнах внутрішній політичний розвиток привів до формування „нації” як спільноти політично свідомих громадян, рівних перед законом, незалежно від їхнього соціального й економічного статусу, етнічного походження.

На переконання Г.Сетон-Уотсона, політична нація – це спільнота, яка на додаток до культурних зв'язків має також правову державну структуру. Г.Сетон-Уотсон окремо виділяв „діаспорний тип нації”, коли значна частина представників нації перебуває за межами власних країн. На переконання дослідника, кількість таких націй постійно зростатиме. У зв'язку із розвитком глобалізаційних процесів, деякі сучасні науковці, зокрема, О.Мольден, все частіше висувають тезу про розвиток „мультинаціональної європейської нації”, яка об'єднає людей кількох європейських країн і стане прототипом політичної нації.

Особливий резонанс серед європейських вчених викликала теорія „нації як уявлені спільноти” американського дослідника Бенедикта Андерсона. Нація, за Б.Андерсоном, є уявленою політичною спільнотою, оскільки її представники не знайомі з більшістю своїх співвітчизників і навряд чи коли-небудь зустрінуть їх чи навіть почують про них, проте в уяві кожного живе образ їхньої спільності”. [4, с.76]. Згодом, у 1970-х роках, цю теорію також розглядали у своїх працях Е. Сміт, Б. Шейфер, Е. Гелнер.

Американський дослідник Осло Країг Келгон розглядає націю як набір основних рис, які є необхідними умовами фактичної наявності нації. Він наголошує, що нації не можна визначати за допомогою лише емпіричних параметрів, таких, наприклад, як здатність досягти суверенітету, утримувати внутрішню єдність, відстоювати свої кордони. „Нації скоріше творяться через певний спосіб самоствердження, спосіб мовлення, думання й дії ... які дають змогу створювати колективну ідентичність, мобілізувати людей на виконання колективних задумів, розрізняти народи й відповідні види побуту».

Ця теза є дуже співзвучною із визначенням Е.Ренана „нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено й які є намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона резюмується цілком контрретним фактором: це чітко висловлене бажання продовжувати спільне життя” [5, с. 261].

Також до „класичних” формулювань поняття „нація” належать розробки К. Каутського, який розглядав націю як продукт суспільного розвитку, один із найбільш могутніх факторів суспільного прогресу. Націю творить група людей, які розмовляють однією мовою та проживають на одній території і мають постійні економічні зв’язки.

Більшість сучасних західних вчених є прихильниками політичної теорії нації, розглядаючи націю як територіально-політичне утворення. Політичні події останніх років в Україні свідчать про те, що подолання регіональних, культурологічних відмінностей в менталітеті нашого народу, об’єднання в єдину українську політичну націю, не враховуючи національні відмінності та місце проживання, проходить із значними труднощами.

Основою активності політичної нації є соціополітичні та державотворчі процеси в умовах розвиненого громадянського суспільства, дотримання прав людини, політичних свобод та високої політичної культури. І хоча „нація” і „державна” належать до різних суспільних категорій, вони мають співіснувати. Державна може успішно розвиватись тоді, коли існує почуття єдності національної спільноти, особливо в питанні підтримки державної влади. Водночас нація здатна зберегти свою культуру, тобто свою національну індивідуальність завдяки підтримки державної влади.

Розвиток політичної нації є одним із способів стабілізації міжетнічних відносин, гармонізації інтересів титульної нації та національних меншин, важливим стимулом для консолідації суспільства. Основою для побудови політичної нації є добре сформовані політичні та економічні зв’язки, які підкріплені культурою, мовою, традиціями. Важливим є і те, що політична нація виражає волю усіх суспільноактивних громадян в поліетнічному суспільстві. Також політична нація сприяє активній інтеграції суспільства на рівні політичних відносин, разом з тим важливим є врахування етнічних чинників, зокрема, врахування інтересів різних національних меншин. Оскільки більшість сучасних держав є поліетнічними, то питання розвитку політичної нації в таких державах залишається актуальним. На розвиток нації значний вплив має і характер міжнаціональних відносин. Не менш важливим є і те, як національні меншини реагують на процес націотворення. Зокрема, В.Кимлічка вказує на різну поведінку національних меншин під час націотворчих процесів, зокрема: національні меншини інтегруються в культуру більшості і підтримують націотворчі процеси; національні меншини домагаються прав і повноважень самоуправління (активно формують свої політичні інститути та наголошують на своїй окремішності); національні меншини погоджуються на постійну маргіналізацію [6, с. 31-32].

В умовах сучасної глобалізації та розвитку відкритих суспільств, поширення масової культури, процесів міждержавної залежності та модернізації, західні вчені доволі часто наголошують на тому, що етнічність залишається важливим фактором впливу на внутрішньополітичні та міжнародні процеси. Говорячи про загальні критерії політичної нації, слід наголосити на тому, що політична нація може розвиватись в державі з демократичним ладом правління, де народ бере участь у державних справах.

Формування політичної нації відбувається у тісному взаємовпливі держави, її титульного етносу та національних меншин. Разом з тим, етнічний фактор є важливим при формуванні нації впродовж усього процесу державотворення і не варто ним нехтувати. Етнополітика держави в умовах творення політичної нації формується за принципом „єдність в різноманітності”.

В умовах поліетнічного суспільства нації найчастіше формуються на політичній основі, де домінує політична воля. Про українську політичну націю в сучасних умовах найактивніше почали говорити після помаранчевої революції і серед науковців постійно

тривають дискусії, якою ж повинна бути українська нація, щоб вона залишалась сильною державою і разом з тим не перетворилась у „безнаціональну державу”.

Аналізуючи сучасну етнополітичну ситуацію в Україні можна стверджувати, що національний фактор у суспільно-політичному житті держави є доволі впливовим, зокрема, відбувається поступовий розвиток та активізація української більшості і разом з тим інтеграція національних меншин у внутрішньодержавні процеси. Політична нація – це поліетнічна спільність, яка передбачає співіснування різних етносоціальних складових. Основою консолідації суспільства є розуміння української політичної нації як відкритої поліетнічної спільноти. В.Липинський дав таке визначення української політичної нації -- „Українським єсть і повинно бути все, що осіло (а не кочує!) на нашій землі і що тим самим стало частиною України, без огляду на його племінне чи культурне походження, на його „расову” чи „ідеологічну генеалогію” [7, с. 57–58].

Останні етнополітичні процеси в Україні все активніше свідчать про те, що в українській нації співіснують етнічний та політичний фактори. Як наголошує Я.Грицак, можна говорити про певну зміну їхнього балансу, коли поруч із міцним етнічно-мовним компонентом української ідентичності дедалі більшої ваги набуває компонент територіально політичний [8].

Націю необхідно творити із тих елементів, які сформувались історично та існують на даний час, творення чогось абсолютно нового (модерного) не приносить особливого успіху і не буде тривалим утворенням. Досвід багатьох країн Центральної та Східної Європи показує, що ряд країн так і не змогли створити політичні нації, оскільки для її творення необхідний високий рівень національної єдності, усі національні групи свідомо об'єднуються в єдину націю, яка виступає символом майбутнього успіху і як альтернатива розвитку. Загострення міжнаціональних протиріч характерне не лише для економічно нестабільних держав. На переконання німецького політолога Гергарда Сімона „шлях до демократії через творення нації, без сумніву, є повним небезпек, але інших шляхів просто немає”[9, с. 376].

В результаті свого розвитку нація формується як дієвий політичний інститут, активний суб'єкт політичного процесу. Саме науковці двадцятого століття (починаючи з К.Реннера) сформували основи політичної нації у багатонаціональних державах, розширили „понятійний простір”, зокрема, поширеними стають дослідження нації в контексті практичної політології, а також дослідження мають системний та науково узагальнюючий характер. Як бачимо, більшість питань розглядалися в контексті так званих „класичних” трактувань нації. Сучасні наукові дослідження передбачають не лише коментарі „класиків” відомих наукових шкіл, але й включають нові аспекти поглибленого аналізу нації, з появою нових методів та підходів у вивченні даного питання. З'являлись нові терміни, категорії, класифікації, однак це лише підтверджує тезу про актуалізацію націотворчих процесів в сучасних умовах та розвиток політичної нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національно-державне будівництво: концептуальні підходи, сучасна наукова література / Ю.І.Римаренко, І.Ф.Курас, Ю.С.Шемшученко та ін.; За ред. Ю.І.Римаренка. – К.: Довіра, 1999. – 559 с.
2. Варзар І. Політична етнологія як наука / І. Варзар. – К.: Довіра, 1994.— 420 с.
3. Сміт Е. Націоналізм і модернізм / Е.Сміт. – К.: Смолоскип, 2004. – 320 с.
4. Андерсон Б. Уявлені спільноти / Б.Андерсон. – К.: Критика, 2001. – 261 с.
5. Ренан Е.. Що таке нація? / Е.Ренан // Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2006. – 684 с.
6. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка. – Харків: Фактор, 2001.— 173 с.
7. Липинський В. Релігія і церквава історії України / Липинський В. — Нью-Йорк, 1956. – 158 с.
8. Грицак Я. Про можливість побудови політичної нації в окремо взятій Україні або Чого нас учить досвід Польщі / Я.Грицак // „Газета”. – 2008.

9. Simon G. Die Unabhandigkeit der Ukraine als Folge der Anti-revolution in Osteuropa Ukraine: gegenwart und geschichte eines neuen Sraates. / G.Simon – Berlin, 2001. – 514 s.

Луцишин Г.И.

**ФЕНОМЕН ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАЦИИ ПОСЛЕ О.КРОМВЕЛЯ И
К.РЕННЕРА: КОНСЕРВАЦИЯ МИФОЛОГЕМЫ ИЛИ АКТУАЛИЗАЦИЯ
НОВОТВОРЧЕСКОГО ПРОЦЕССА?**

В статье анализируются особенности формирования и развития политической нации в новое время, главные характеристики современной политической нации. Очерчиваются перспективы развития современных научных исследований данных проблем в контексте становления прикладной политологии.

Ключевые слова: нация, политическая нация, национальные меньшинства.

Lutsyshyn H.

**PHENOMENON OF POLITICAL NATION AFTER O.CROMWELL AND
K.RENNER: CONSERVATION OF A MYTHOLOGEM OR ACTUALIZATION OF
THE INNOVATION-BUILDING PROCESS?**

This article analyses the specific peculiarities of the forming and development of political nation in the newly emerges epoch, basic characteristics of political nation and conditions of its development at the current times. Perspectives of development of contemporary investigations of these problems in context of the formation of applied political science are outlined.

Key words: nation, political nation, national minorities.